

is, a konstruált is sorra veti elénk kérdőjeleti. A „kitalált szavak” s a világ között kifeszített hálón látjuk lebegni a lírai ént, aki megtorpan, szűnik, lefolyik, mássá alakul.

A kötet cím (*Emlékversek*) megtévesztő: bár a költemények nyelvi anyagába, megformálásába itt-ott beszivárog a régi költészet emléke, stílje és klasszikus feszessége, még-sincs e verseknek (még ironikus értelemben sem) semmiféle közük az emlékvers műfajához. A meghatározás előbb utal a kötetbe foglalt versekhez való szerzői viszonyra, valamiféle személyes leltárra, mint műfajra. Arra, hogy a kötet az emlékké lett, lezárultnak tűnő (személyes, költői) múlt verseinek foglalata. A versrészletek is valamely meghatározhatatlan, elmúlt idő bizonyosságának képzetét erősítik: a költő egy régebbi versében fut, egy másik versben írja levelét, könyvekből üzenő régi évszakokra irányítja a figyelmet. Ám e folytonos érvénytelenítések ellenére is egyetlen domináns evidencia cseng ki ezekből a versekből: a *létezem* evidenciája. Ez az egyetlen biztos pont e költészet világán belül, csakhogy e létezés is lebegő, meghatározhatatlan. A lírai én bizonytalanságait igyekszik át költetni, befogni a befoghatatlant, holott olykor nincs szava, s minden csak dadogás, tétováság. „mióta magamnak háttal lakom” – mondja, majd a későbbiekben ezt írja: „ami bennem történik, / ahhoz sincs igazán közöm”; „honnan hová számúzve itt” stb. Ebben a behatárolhatatlan térben mozog a lírai én, fogalmazza meg kételyeit, s ébred rá, szinte önmagától elidegenítve, öntudatlanul – s öniróniával – arra, hogy „ez már, hogy úgy mondjam, szöveg”.

A versanyag, az egész kötet anyagán-szerkezetén belül tehát egyféle szándékolt külső rend igyekszik átfogni, egyensúlyba hozni Kávai M./Ladányi István lebegő, zilált, a mindennapi események, a hétköznapi reáliák versbe vitelének ellenére is megfoghatatlan és megfogalmazhatatlan versen kívüli lényét. A verseskötet hozadéka pedig az ebből a szerzői alapállásból eredő ironikus-intellektuális játék.

Mindezek ellenére (vagy éppen ebből eredően?) mintha akaratlanul létezne ez a (Ladányi István/Kávai M.-kettősség ellenére is egységesnek tűnő) lírai én. Mintha a szerző ellenében. Amit szintén felfoghatunk öniróniaként – vagy mentegetőzéseként, „régikönyvek mintájára”.

Az *Emlékversek* költeményeinek mérlege pedig: a kételyek ellenében is szép, nyelvileg feszes, intellektuális költemények, versfutamok (*Honnan hová, Átváltozások, Futás egy régebbi versben, Mérlek, Az vellaagnok veegeken, Szabó Lőrinc szeminárium, Tavasz lesz, Ex ponto, Tisztelt Tanár Úr! 1991. XI. 1.: Rezümé*), a „haikus” és a „szabad” kötöttségek versbéli lehetőségeinek megtapasztalása, s nem utolsósorban egy ironikus-groteszk, ám mégis vallomásos létvers (*1990. augusztus 2.*), amely a vajdasági magyar közérzettelíra utóbbi egy-két év alatt fródolt darabjainak (I. Koncz István, Géber László egy-egy ilyen versét) közeli rokona, kontextusának része.

HARKAI VASS Éva

IRODALOMRÓL NYELVÉSZKÉNT

Láncz Irén: *Szó, szöveg, jelentés*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1994

Napjaink könyvprodukcíójára a körülmények szorítása mellett is jellemző a sokszínűség, a műfaji változatosság és legnagyobb örömünkre a színvonal is. Külön megelégedést jelent egy-egy tudományos igényű nyelvészeti mű kiadása, mint amilyen Láncz Irén könyve is, amely azt példázza, hogyan lehet érdekeltté tenni a témával foglalkozó szakmabe-

lieket éppen úgy, mint a gyakorló tanárokat, bárkit, akik érdeklődnek a szövegnyelvészeti dolgozatok iránt. S példázza ez a könyv azt is, hogy a nagy modern nyelvészeti műhelyektől távol eső tájon is dolgoznak kutatók, egyszemélyes műhelyekben is születnek figyelmet keltő munkák.

Láncz Irén kötetének tanulmányai a szövegnyelvészet kutatási aspektusai alapján rendeződtek fejezetekbe. A vizsgálat tárgya minden esetben szépirodalmi szöveg, zömmel próza, Bródy Sándor, Tömörkény István, Füst Milán, Herceg János, Krúdy Gyula, Szirmai Károly, Tersánszky Józsi Jenő, Szenteleky Kornél opusából, illetve József Attila és Juhász Ferenc költészete.

A kötet első két fejezetének (*A szöveg szerkezete, Jelentés és szövegháttér*) anyaga szűkebb értelemben szövegnyelvészeti megközelítést mutat, míg a harmadik fejezet (*Nyelv és stílus*) a stílusvizsgálat felé tendál. Tömörkény-elemzésében Láncz Irén vizsgálódási szempontjainak kiindulópontjára, alaptézisére találunk, nevezetesen arra az elvre, mely szerint elemzéskor meg kell keresni azokat a nyelvi elemeket, amelyek a szövegrészek közötti összefüggésekre utalnak. Ennek megfelelően tárja fel a szövegek nyelvi jegyeit, sajátosságait, keresi meg a kötődési pontokat. A Tömörkény-novellák vizsgálatakor foglalkozik a szerző a szerkezeti felépítéssel, a belső szerkezeti tagolódással, külön hangsúlyt fektetve a szövegbeli mondatok kapcsolódási módjára. Módszere a szövegszegmentálástól a feltáráson és elemzésen át az újraépítésig terjed, így jut el a novellák kompozíciós specifikumaihoz, s ezen túl az író szövegpítő módszerének, írásművészetének sajátosságaihoz. Krúdy regényeit vagy József Attila költészetének groteszk nyelvi jegyeit a szövegszemantikának és szövegpragmatikának, e két szorosan összefüggő vizsgálati eljárásnak alkalmazásával közelíti meg, elemzése nyomán elénk tárul a szémacsoportok hierarchiája, majd a klasszikus elemzőmódnál érzékeltetőbben, megismerhetőbben mutatkoznak meg a Krúdy-metaforák és -metonímiák.

A szövegháttér vizsgálata győzheti meg igazán az olvasót, mennyire interdiszciplináris tudományágról van szó. Itt távolodik el ugyanis a szerző legmesszebbre a nyelvtudománytól: irodalmi, irodalomtudományi szempontok vezérlik, miközben sok-sok más jellegű információt is felhasznál, például szociológiai, pszichológiai, művelődéstörténeti jellegűeket, olykor pedig, egy-egy jelkép megértéséhez szemiotikai szempontokat követ. József Attila esetében, mint említettem, a groteszk nyelvi megfogalmazását próbálja tetten érni, ami – mint ahogy mondja – a nyelvész számára különösen érdekes feladatot jelent; a „nyelvésznek izgalmas kirándulás a groteszk mélyére hatolni”. Vizsgálódásaiban a szerző a groteszket az ellentétekben, a szóválasztás körülményeiben, a jelentések mezőösszefüggéseiben fedezi fel és mutatja ki.

Könyve harmadik, *Nyelv és stílus* alcímet viselő fejezetében Láncz Irén egy sajátosan komplex nyelvi (formai) szövegelemzési módszert érvényesít, melynek segítségével univerzálisan alkalmazható szövegleíró- és értelmező eljáráshoz jut el. A kötetnek ebben a szám szerint legtöbb dolgozatot tartalmazó fejezetében a szerző elemzései alapján, vizsgálódásainak eredményeként irodalomelméleti és -történeti, valamint esztétikai kategóriák válnak a nyelvi bizonyításból adódóan érzékletesebbekké, komplexebbekké. *A naturalizmus nyelve* című tanulmányában Szerb Antal kijelentését, miszerint az irányzat stílusa szürke, hétköznapi, nyelvi jegyekkel cáfolja, neologizmusokat mutat ki, a szalonok, a kocsmák argóját hozza fel, a szóhalmozás erejére hivatkozik, a névszók és igék arányát említi, a párhuzamos szerkesztésre figyelmeztet, a hiányzó kapcsolóelemek szerepére

utal, legfőképpen az ellentéteket hangsúlyozza mind a szavak szintjén, mind a szerkesztésben.

Láncz Irén dolgozatai arra figyelmeztetnek, hogy a szöveg minden parányi részlete egyformán fontos. Bródyról írva például az írásjelek használatára hívja fel a figyelmet, a gondolatjel és a három pont előfordulására, Szenteleky világgészlelése kapcsán a színnevek halmozására figyel fel, a Szirmai-novellák vonatkozásában pedig az írások komor hangszínét kiváltó hangutánzó szavak szerepére utal mint stílust, szemléletet, világgépet meghatározó látszólag észrevétlen elemekre.

A kötet szerzője az írói nyelv releváns jegyeit keresve a nyelv minden szintjére figyel, de nemcsak mintegy leltározva számba veszi a sajtóságokat, hanem ezeket a szöveg háttér ismeretében vizsgálja, funkciójukban látja, működés közben éri őket tetten. A szerző szövegelemzése nyomán a nyelvi kifejezőeszközök bonyolult, ám összefüggő, sokszínű világával ismerkedhetünk meg. A szöveget vizsgálja, és a nyelvet engedti csodálni.

RAJSLI Ilona

TISZAHÁTI ÉLETKÉPEK

Id. Balog Sándor: *Gyöngykaláris*. Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993

A népszínművek virágkorában keletkezett szöveggyűjteményt jelentetett meg az ungvári kiadó néhai id. Balog Sándor tiszaháti református tanító tollából. A Kárpát-aljáról eddig hozzánk érkezett néprajzi (és szépirodalmi) könyvek örömet ezúttal nem érezhettük, hiszen a provincializmus, a folklorizmus és a műkedvelés színvonalát őrző könyvben csak helyel-közzel találunk olyan feljegyzéseket, melyekről egyáltalán érdemes szólni.

A könyv négy jelenete (a szerző szerint: gyöngyszemel!) a paraszti élet négy fontos mozzanatához kötődik:

– az aratáshoz, amelyik természetesen gazdag, s jut mindenkinek (58 szereplő) búza garmadával;

– a kendertöréshez, két dal és egy adószedési értesítés erejéig;

– a fonóbéli szokásokhoz: néhány népdallal; egy szép mondával a búzakalász teremtéséről; a tiszaháti falvak (Nagydobrony, Csongor, Rákos, Szernye, Újfalú, Bátyú, Bótrágy, Barkaszó) harangjainak szólását megörökítő érdekes részlettel, melyek valójában a népi falucsúfolók szövegei: – Miből élünk, miből élünk? – Budán bömböl az én bátyám, onnan élnek a szegények. – Tengerikenyér, csak paszuly, tengerikenyér, csak paszuly. – Búzakenyér, búzakenyér. – Csíkkal, hallal, csíkkal, hallal. – Nincs már csikotok, nincs már csikotok. – Majd lesz tavasszal, majd lesz tavasszal. – Ciberekondító, szógaszomorító, ciberekondító, szógaszomorító; és egy ritka nyelvtörő találós kérdéssel;

– a lakodalmi szokások bemutatásával a vőfélykönyv hívogató verseinek segítségével, azokra építve fel az egész jelenetet. Ez utóbbi fejezet írja le legteljesebben ezt a, hogy a szerző szavainál maradjak, társas mulatságot. De hiszen a lakodalom a legszébb s legösszetettebb ünnepe akár az emberi életnek, akár a naptári vagy gazdasági évnék.